

Владислав Б. Сотировић

Универзитет Миколаса Ромериса, Литванија

Босански језик и његова инаугурација: судбина бившег српскохрватског или хрваткосрпског језика

Сажетак: Овај рад се бави истраживањем судбине српскохрватског или хрваткосрпског језика након нестанка бивше заједничке државе већине Јужних Словена (свих сем Бугара) 1991. г. са главним акцентом на инаугурацији и промоцији једног од најмлађих словенских и европских језика – босанског. Циљ овог истраживања је да прикаже путеве развоја језика наследника бившег српскохрватског или хрваткосрпског језика са нагласком на његов најделикатнији део – босански. Овим језиком од његове званичне инаугурације 1996. г. па све до данас фактички говоре само босанскохерцеговачки и санџачки (како у Србији тако и у Црној Гори) житељи муслиманске вероисповести, али који се у етнонационалном смислу изјашњавају као Бошњаци. Специфичност босанскохерцеговачке етнојезичке ситуације у последње две деценије је у чињеници да се у овој републици званично говори трима етнојезицима иако поборници босанског језика настоје да докажу да је овај језик матерњи свим становницима Босне и Херцеговине и Санџака (Рашке) без обзира на њихово етничко и верско опредељење. Специфичност положаја босанског језика је и у томе што се његов назив разликује од назива државе у којој се говори (Босна и Херцеговина) и нације која га говори (Бошњаци). Без обзира што се у “техничком” смислу хрватски, босански, црногорски и српски језик након распада/растурања СФР Југославије сматрају посебним језицима, потребно је уложити још много труда из области “лингвистичког инжењеринга” да би се и стварно (у области синтаксе, речника, ортографије, граматичких правила и фактичке разумљивости) добила четири лингвистички оделита језика. С обзиром на чињеницу да сви новонастали језици на рушевинама српскохрватског или хрваткосрпског користе ијекавско наречје као заједничку компоненту која их још увек повезује у јединствени дијалектолошки систем, очекивати је да се у наредном периоду техника “лингвистичког инжењеринга” усмери на стварање “етничких” разлика у оквиру овог наречја, што ће у сваком случају бити тежак, али не и крајње неизводљив, посао. У овој краткој анализи политолингвистичког аспекта нестанка бивше Југославије са акцентом на феномен инаугурације босанског језика, поред упоредне методе, коришћена је и метода анализе текста као вид социолингвистичког проницања у улогу и функцију језика у стварању националног идентитета и национално-државних граница. Коришћен је такође и методолошки принцип комплементарности у смислу међусобног допуњавања података из извора и литературе.

Кључне речи: српскохрватски језик, хрваткосрпски језик, босански језик, Југославија, политолингвистика.

Босански језик,¹⁸ као нови (посебан) јужнословенски језик је званично инаугурисан 1996. г. објављивањем *Правописа босанскога језика* у Сарајеву (Halilović, 1996)¹⁹. Према том *Правопису*, босански језик се разликује од сродних српског и хрватског језика по неким лингвистичким карактеристикама од којих су најважније: 1) употреба звучних облика у појединим речима, а нарочито употреба фонеме "х" у одређеним речима (нпр. *kahva* на босанском језику = *кафа* на српском језику = *kava* на хрватском језику (Isaković 1993: 6); *lahkomislen* на босанском = *lakomislen* на српском и хрватском; *hudovica* на босанском = *udovica* на српском и хрватском); 2) велика (и намерна) употреба речи "турског" порекла, тј. оријенталног (турског, персијског или арапског, али које су у Босну и Херцеговину стигле преко турског језика) (нпр. *akšam* = *сумрак*; *ahbab* = *пријатељ*; *adet* = *обичај* или *amidža* = *стриц*); и 3) коришћење само двочланог облика будућег времена (*ja ћу купити* односно *купит ћу*), додуше исто као и у хрватском стандардном језику, али не и једночланог облика (*купићу*) као што је то случај у српском стандардном и говорном језику (или пак облик *ja ћу да купим*).²⁰ Даље, користе се облици *потјецати* и *утјецати*, а не као у стандардном српском *потицати* и *утицати*, итд. Према истом правопису, ћирилично писмо је озваничено поред латинице као једно од два писма којим се пише босански језик²¹ јер је у историјском контексту један део књижевног блага Босне и Херцеговине писан овим писмом (овде није јасно прецизирано да ли се ово образложење односи како на српску ћирилицу тако и на тзв., наводно хрватску, "босанчицу"²² или само на једну од ове две "националне" ћирилице).²³

18 Атрибут "босански" је изведен од топонима Босна који се односи на истоимену географско-историјску област. Тај топоним је изведен од истоименог хидронима, тј. назива водотока. Приврженици постојања босанског језика настоје да докажу да је тај језик матерњи "за све људе који живе у земљи која се још прије насељаванја Slavena на њено тло zove Bosna (у чије име укључујем Bosnu, Hercegovinu i Sandžak)" (Historijat jezika i države). Према истом извору, назив „босански језик“ се у средњовековним историјским изворима спомиње по први пут 1300. г., док се исти језик (под тим именом) користио као други службени језик (после турског) на двору султана Мехмеда II Освајача (1451. г.–1481. г.). Међутим, у историји Југославије из 1973. г. се тај језик не назива босанским већ српскохрватским: "Uticaoj poturčenjaka jugoslovenskog porekla bio je toliko jak na Porti, da se srpskohrvatski jezik upotrebljavao u njenim kancelarijama i diplomatskim pregovorima kao drugi jezik posle turskog" (Božić, Ćirković, Ekmečić, Dedijer, 1973, 141).

Чињеница је да се тај јужнословенски језик, којим су говорили на Порти југословенски поданици отоманског султана, укључујући и дубровачке трговце и дипломате, најчешће називао од њих самих као „наш језик“ без икаквог етнонационалног или географскоисторијског обележја. Поред овог назива користила су се и друга имена за језик којим се говорило у неким југословенским покрајинама у то време: нпр. "у Далмацији су свој језик називали наш, наши, словински, хрватски, илирски, а у Дубровнику и српски. Прибавић је истакао да се тим језиком много говорило на султановом двору, због великог броја Словена на Порти, а и Дубровчани су се њиме служили по читавој европској Турској" (Историја народа Југославије, 1960, 225).

19 Издавање овог правописа није значило у том тренутку и стварну потврду да босански језик и постоји у лингвистичком смислу, јер постојање само правописа није довољно да би се прогласио (боље речено признао) неки језик за посебан.

20 Остало је још увек преовлађујуће мишљење у ширим (не стручним) круговима да је конструкција везник да са презентом (нпр., ја ћу да урадим) српска граматичка варијанта, а инфинитив (нпр., ја ћу урадити/урадићу) хрватска. Међутим, познато је да Срби у Источној Херцеговини веома мало користе везник да са презентом док је инфинитив у говорима Западне Србије увелико жив. Такође се погрешно сматра да је конструкција са инфинитивом германизам који се у Срба увукао као кратизам јер се оваква инфинитивна конструкција употребљава у свим индоевропским језицима и свим словенским језицима сем у бугарском и македонском.

21 У пракси је, међутим, ћирилично писмо увелико занемарено као што је то био случај са исписивањем званичног босанског језика у Босни и Херцеговини у доба аустроугарске власти у овој провинцији (Танасић, 2000, 1167; Bugarski, 1997, 35). Зна се да су ове власти у Босну и Херцеговину донеле административну терминологију из Хрватске као и да су форсирале латиницу као званично писмо иако су до тада овим писмом писали само босанскохерцеговачки римокатолици. О овој проблематици видети у (Тодоровић, 2012).

22 Познато је да су управо аустроугарске власти у Босни и Херцеговини лансирале термин «босанчице» или «хрватско-босанске ћирилице» у намери да тим термином означи словенско писмо које се користило од стране римокатолика у овој аустроугарској провинцији. Ипак, такође се зна да се «босанчица» развила из праксе брзог писања српског писма, а које је крајем XIV stoleћа са србијанског двора доспело на двор босанских краљева.

23 Код босанскохерцеговачких муслимана је већ деценијама потискивана свест о ћириличном писму као босанскохерцеговачком културном наслеђу док код Хрвата већ два века постоји нескривена одбојност према ћирилици као српском писму и продукту (наводно нижекултурног) "Бизанта".

Што се тиче гореспоменуте ставке под бројем два неопходно је истаћи да ни српски, црногорски или македонски, па чак и хрватски језик, нарочито онај говорни, није имун на турцизме.²⁴ Познато је да је лексика свих народа са којима су Јужни Словени историјски долазили у контакт присутна у њиховом савременом стандардном и говорном језику. То се превасходно односи на тзв. „туђице“ преузете из грчког, мађарског, немачког, италијанског, турског па у новије доба и енглеског као међународног језика светске заједнице. Локални дијалекти, друштвени социолекти па и лични идиолекти, у свим савременим балканским језицима су далеко од тога да буду етнонационално чисти, али је ипак врста и број позајмљеница (тј. туђица) различито присутна у појединим језицима.²⁵ Што се тиче позајмљеница и туђица у јужнословенским језицима неспорно је да у већини конкретних говорних ситуација оне не представљају никакву, или пак не битну, сметњу у комуникацији и разумевању. Друга је ствар што постоје разни термилошко-стручни изрази који објективно отежавају споразумевање говорних особа различитих професија, али овај феномен се не може доводити у конотацију са националним карактеристикама језика без обзира што је познато да нпр. у савременом хрватском језику постоји веома јака тенденција да се све речи страног порекла (укључујући и тзв. „србизме“) преводе „адекватним“ *хрватским* изразима²⁶ (који су у суштини свесловенски). По том питању, чињеница је да је српски језик био увек више отворен утицају страних речи и израза него што је то био и јесте хрватски језик, а поготово у последњих двадесетак година.

Туђица у књижевном и стандардном језику Срба има знатно више него код Хрвата што је последица жеље хрватских језикословаца да што је могуће више страних речи и израза замене адекватним „домаћим“ речима које су у великом броју случајева у суштини новонастале кованице или неологизми (новотворенице). Склоност ка неологизмима се може објаснити у хрватском случају: 1) тиме да су Хрвати у историји били доста изложени германизацији, мађаризацији и италијанизацији па им је неологизација сопственог језика била једно од главних оружја националне заштите (Ђирилов, 1994, 11); и 2) с обзиром да су Срби традиционално више склони прихватању оригиналних страних речи уколико већ немају своју сопствену (нпр. у техници), кроатизација хрватског језика је представљала и вид борбе против „србизама“, односно истицања разлика између ова два јужнословенска језика (нпр. реч *каиш* је замењена са *okolotrbušni hlačodržač*, манжетна са *orukvica*, пертле са *svezice*, цивилизација са *uljudba*, обдукција са *razudba*, анализа са *rastvorba/raščlamba*,

24 У савременом српском, хрватском, босанском, црногорском и македонском језику постоји око 3000 „турцизама“, тј. речи арапског, персијског и турског порекла (Božić, Ćirković, Екмећџић, Dediјer, 1973, 142). У хрватском књижевном језику, на пример, се употребљава турцизам *kat*, а у српском књижевном језику словенска реч *спрат*.

25 На пример, у савременом српском језику: англицизми – тинејџер, компјутер, стјуардеса, фришоп; бохемизми – збирка, часопис, појам, наслов, улога; галицизми – жанр, дезен, ансамбл, бутик, омаж; германизми – виц, штимунг, рајсфершлус, векна, реш; италијанизми – ћао, бијенале, пиџерија, кантаутор; русизми – чистка, предострожан, уравниловка, подозрив, горд; хунгаризми – ципела, соба, лопов, гулаш; турцизми – бајат, чесма, кашика, сат, чарапа, итд.

26 Фебруара 2005. г. је хрватско министарство науке одобрило нови правопис хрватског језика којим се коначно елиминирају сви србизми из хрватског језика, а који су се у њега увукли, како се наводи у званичном саопштењу, услед насилног наметања Новосадског споразума јер су се морали трпети дублети (ијекавски/екавски). По том (четвртом по реду) правопису уместо *greška* писаће се *grješka*, уместо *rogrešno* биће *roggrješno*, итд. Занимљиво је да су се писци тог новог правописа (Милан Могуш, Санда Хам и Стјепан Бабић) у намери да се што више дистанцирају од правописа српског језика определили да се уместо досадашњег *pešu* (једна реч) пише *pe ši* (две речи).

оцена са *prosudba*, насеобина са *obradba* и *nastamba*, подвожњак са *pothodnik*, надвожњак са *nathodnik*, хеликоптер са *zrakomlat/vrtolet*, итд.).²⁷

У начелу, сматрам да стране речи и изразе не би требало избегавати уколико не постоји добра замена за њих (то се превасходно односи на терминологију у стручној литератури), али је исто тако непожељно да они потискују домаћу терминологију у нестручним текстовима. Ипак, постоје многи данашњи тзв. "кroatизми" (што не значи да су хрватског порекла, већ у многим случајевима општесловенског) који се исто тако употребљавају од стране Срба (на пример: Вук Караџић је говорио и писао *опћити* и *опћено*; међу Србима и у Србији и ван ње се одувек употребљавао израз *трбухом за крухом*, али никада *трбухом за хлебом*; у Законику србијанског цара Душана Силног из 1349. г./1354. г. се користи термин *тисућа*, а не *хиљада*, итд.). Треба напоменути, што је битно за схватање проблема социолингвистичког аспекта дезинтеграције југословенске федерације, да се изрази заједничких терминологија на читавом простору српскохрватског (хрватско-српског) језика никада није приступило, иако је то било предвиђено *Новосадским договором* 1954. г.

Приметљиво изразита склоност хрватских језикословаца према језичком пуризму²⁸ и неологизмима (ово друго углавном да се не би исте речи страног порекла употребљавале и у српском, босанском, црногорском, односно хрватском језику)²⁹ довеле су неоспорно до умножавања разлика и до објективног отежавања комуникације између говорника бившег заједничког српскохрватског (хрватско-српског) језика. На овај начин се постиже главни политички и национални циљ савремене кроатистике, а то је формирање посебности хрватског језика у односу на блиске српски, црногорски и босански. Из истих политичко-

27 Срби би исто тако могли, кад би хтели, да нађу домаћи словенски израз за сваку реч страног порекла: нпр., атмосфера би се могла превести са *воздухокружије* (кружење ваздуха), политика са *владознање* или *демократија* са *народодржаније* (народна власт).

У оквиру српског књижевног језика је у прошлости било покушаја посрбљавања страних речи и изрза, али овакав лингвистички захват није никада био темељито изведен па тако данас имамо нпр. много руских и рускословенских речи које су и даље остале у српском стандардном и књижевном језику.

Родоначелник модерног "лингвистичког инжењеринга" по питању планског и масовног проналажења домаћих речи за стране термине у Хрвата је Словак Богослав Шулек који се 1838. г. настанио у Хрватској. У свим оним случајевима где није могао да пронађе адекватну хрватску реч за туђицу он је једноставно правео неологизме (*brojka*, *latica*) или је нове речи проналазио у чешким речима (*naklada*, *odraz*) које су опет доста често и саме биле скорашње кованице. Један одређени број ових Шулекових кованица се нашао и у српском књижевном језику као што је, са друге стране, одређени број русизма из српског књижевног језика доспео у хрватски књижевни језик (Ивић 1990, 123, 129). Неологизацију "хрватског" језика по питању стручно-научне терминологије Шулек је извршио у свом тројезичном речнику (Sulek, 1874–1875).

28 Неки југословенски филолози и лингвисти пореде пурификацију хрватског језика након 1990. г. са истом праксом усташких власти 1941. г.–1945. г. (види нпр. (Samardžija, 1993)). Такође, у последњих десетак година било је случајева да су хрватски Срби своја лична имена прилагођавали хрватској традицији: нпр. Јован је преименовано у Иван, а Јованка у Иванка (Ramet, 1996, 210). Неспорно је да је нова хрватска власт након нестанка бивше Југославије инсистирала на хрватској терминологији и то пре свега у области политике, администрације, парламентарном животу као и у војсци. Хрватски језикословци након 1990. г. обнављају пре свега старе хрватске изразе, али исто тако настоје да створе и нове речи. Ради се у овом конкретном случају о новом административном наметању језичких разлика између хрватског и српског само ради стварања самих разлика чак и по цену да се рехабилитују већ заборављени архаизми или се пак измишљају потпуно нове речи које чак нису ни у духу хрватског језика. Колико је мени познато, најлошији резултати овакве језикословне политике су у области војне терминологије. Владимир Бродњак у Предговору свом речнику разлика између хрватског и српског језика напомиње да је ниво те разлике у лексцици између 11,5% и 16%, али само ако се урачунају разлике у рефлексiji јата екавских и ијекавских говорника које достижу и 5%.

Можда је случај Пољанића (једног од Туђманових јастребова) најкарактеристичнији од свих у којима су се наше хрватске јавне личности у току најновијег процеса кроатизације хрватског језика. Наиме, 1991. г. Перо Пољанић при отварању Дубровачких летњих игара никако није успео да изговори нову реч *umjetnovavenstvo* уместо дотадашње – уметности, наша је доводио Туђмана до лудила који је стајао поред њега (Guskova, 2003, 211).

Било је, такође, и, углавном неуспелих, покушаја од стране босанских Срба да свој језик очисте од турцизама (Čengić, 1994, 14), без обзира што је својевремено Вук Ст. Караџић намерно остављао турцизме и оријентализме у српском језику (нпр., шећер, чарапе, памук) јер су се већ увелико били укоренили у народу и фактички адекватних српских замена није ни било (Пецо, 1987).

29 Истакао бих да је са историјске тачке гледишта језичка проблематика била више присутнија у политичком животу Хрвата него у Срба.

националних циљева се на босанско-муслиманској страни све више и више производе намерне разлике између, на једној страни бошњачког (босанског) језика, и на другој страни српског, црногорског и хрватског, на тај начин што се учестало потенцира на турцизмима (и другим оријентализмима) у језику босанскохерцеговачких муслимана (*agbaba, adet, hećim, selamet*) стварајући тако нови бошњачки "новоговор" (видети још примера у (Halilović, 1996; Halilović, 1996a; *Handbuch*, 1999)).³⁰

Неспорна је чињеница да се у последњих петнаестак година тзв. „босански језик“ нормира и кодификује на посебан начин како би се разликовао од суседних српског, црногорског и хрватског тако што се у њему истиче оријентална компонента.³¹ На тај начин се постижу два (социолингвистичка и етнонационално-лингвистичка) циља у оквиру симболичке функције коју игра језик у Босни и Херцеговини: 1) врши се унутрашња хомогенизација нације (сви који живе у Босни и Херцеговини номинално говоре босанским језиком); и 2) ствара се спољашња хетерогенизација етнолингвистичке, односно боље речено, конфесионалнолингвистичке нације (номинално различит језик у односу на језике суседа који окружују Босну и Херцеговину). Ипак, оно што се званично назива босанским језиком се практично стандардизује и користи као бошњачки језик (тј. језик босанскохерцеговачких и санџачких муслимана (Greenberg, 1998, 719)). Вероватно је да је по питању назива језика термин босански истиснуо термин бошњачки из два разлога: 1) јер назив бошњачки нема никакву историјску традицију, док је назив босански има и то најкасније од доба аустроугарске управе у Босни и Херцеговини; и 2) јер се називом босански жели остварити асимилација српског и хрватског живља у Босни и Херцеговини у босански етнички корпус.

Турска управа и култура је оставила најдубље корене на Балкану у Босни и Херцеговини, Космету, Албанији и Санџаку/Рашкој па је стога сасвим објашњиво зашто се баш на овим подручјима турцизми најчешће и највише употребљавају од стране месног (муслиманског) живља. Истина је да муслиманско становништво Босне и Херцеговине и Санџака употребљава много чешће у свом говорном језику турцизме него што то ради православно становништво из Србије, Црне Горе и Македоније, али су сви ти турцизми познати и у Србији и у Црној Гори и у Македонији где су се много чешће употребљавали у XIX веку него у XX (о страним речима и изразима, а посебно о турцизмима, у језицима народа бивше Југославије видети у (Вујаклија, 1937; Klaić, 1951; Радовановић, 1996, 37–86; Планкош, 1996; Bergman, 1969). Ипак, сматрам да то није довољан лингвистички разлог за промоцију новог оделитог босанског језика. Слична је, ако не и идентична, ситуација са говорним језиком муслиманских Бугара (Помаци), али никоме у Бугарској не пада на памет нити да их прогласи за муслиманску *нацију* нити да им призна из лингвистичких разлога посебан "помачки" језик (о бугарским Помацима види у (Poulton, 1994, 111–115, 122–124, 129–130, 143, 159, 163, 167–178, 227; Georgieva, 1998)).

Изговори босанског језика су *ијекавски* идиом (којим говоре и М/муслимани, тј. Бошњаци од 1993. г., и Срби и Хрвати у Босни и Херцеговини и Црној Гори) и *икавски* идиом (којим говоре босанскохерцеговачки Хрвати и један мали део

30 Хрватски савремени "новоговор" се углавном базира не на туђицама већ на неологизмима: *promidžbenik, razvojačenje, vrhoskup, bezračje, uzvanik, pročelnik, promidžba, ozemlje*, итд.

31 "Lexical differences have been a primary criterion for the establishment of a separate Bosnian language" (Greenberg, 1998, 717).

босанскохерцеговачких муслимана).³² Ипак, икавица се не користи у писаној форми већ само ијекавица. Декларативно, босански језик се пише како латиничним тако и ћириличним писмом. Међутим, поклоници овог језика га у пракси пишу искључиво латиницом.

Босанскохерцеговачки муслимани су за време турске управе Босанским пашалуком (1463. г.–1878. г.), па и након тога, користили и тзв. „арабицу“³³ (као поједностављено и прилагођено арапско писмо) за исписивање текстова верске садржине (тзв. „књижевност аџамијска“ (Franočić, 1984, 64) или „алхамијадо књижевност“),³⁴ али исто тако и ћирилицу за писање профаних текстова. Ћирилично писмо коришћено у Босни и Херцеговини у то време од стране муслимана и Хрвата се називало „босанчица“ или „босаница“ (Hadžijahić, 1974, 15–31). Босанчицу су још пре турског доба у Босни користили католици који су касније (неосновано) од стране хрватских знанственика проглашени за етнолингвистичке Хрвате па је тако и босанчица аутоматски схваћена као хрватско национално писмо (Moguš, 1995, 27, 53), иако је, у ствари, било српско (Вуковић, Костић, 1911/1955/1999, 21–56). Ово писмо су, такође, употребљавали и чланови католичког фрањевачког реда у Босанском пашалуку који су вековима били главни протагонисти посебне босанске државности (Вапас, 1996, 133)³⁵ као и главни чувари католичанства у Босни и Херцеговини и први који су почели да римокатолике ове провинције називају етничким именом Хрвата (Pirjevec, 1998, 108). Поред наведених писама, у средњовековној Босни и Херцеговини (Хуму) користили су се и „глагољица“³⁶ као и „латинско“ и „грчко“ писмо. Латинских текстова има највише у Босни док се грчки текстови углавном појављују у Хуму (од 1448. г. Херцеговина) (Dizdar, 1969, 11).

32 Муслимани (Бошњаци) су исламизирани штокавци. Бранислав Брборић сматра да је већина њих била „источнохришћанске провинцијенције“ пре него што су прихватили ислам (Брборић, 2001, 322).

33 На територији отоманског пашалука (ејалета или беглербеглука) Босне, који је основан 1580. г., а обухватао територију Босне, Херцеговине, делове Хрватске и Далмације као и читаву област Санџака, исписивање текстова домаћег (месног) језика арапским писмом се организовано учило у многобројним основним школама (мектабама). Оваквих основних школа је само у Сарајеву било 70 (Božić, Ćirković, Ekmečić, Dedijer, 1973, 141).

34 Постојали су такође и текстови профане садржине (нпр. љубавно песништво или епске јуначке песме) који су (за)писани арабицом (Georgijević, 1969, 300–301; Božić, Ćirković, Ekmečić, Dedijer, 1973, 142). На пример, једно од најпознатијих профаних лирских дела писаним арабицом је песма „Дувањски арзухал“ аутора Мехмед-Аге Прушчанина (живео на смени XVII и XVIII века) у којој се песник тужи на тежак граничарски живот.

35 Један део српске интелигенције у Босни и Херцеговини је почетком XX века оспоравао „хрватски“ карактер босанчице јер се ту радило, према њиховом мишљењу, о српском средњовековном писму у Босни (Танасић, 2000, 1167). Чињеница је да се ћирилица код босанскохерцеговачких муслимана употребљавала за време отоманске управе под називом „Стара Србија“.

36 У средњем веку се глагољичко писмо распростирало од Кварнерских острва и Истре до залеђа Задра, Купе и Уне, док се ћирилично писмо користило у српској држави заједно са Хумом (Херцеговином), делом Босне, у граду Омишу и источној половини острва Брача. Омишки кнежеви су једно време били србијански вазали, а под својом влашћу су имали и источни део Брача. Међутим, обзиром да данас та територија припада Јужној Хрватској хрватски језикословци су прогласили ћирилицу из XII–XIII stoleћа употребљавану на простору српске средњовековне државе од Омиша и Брача до Бокоторског залива својим националним писмом равноправним са глагољицом и латиницом (Vrana, 1962; Moguš, 1995). Са Брача нам иначе потиче чувена Поваљска листина из 1184. г. као један од најстаријих споменика писаних ћирилицом на територији данашње Републике Хрватске.

У најранијим глагољичким текстовима доминантно наречје је чакавско док је кајкавщина тек касније и то у ограниченом домену продрла у глагољичке текстове. Тако да и у другој половини XV века у текстовима писаним глагољицом још увек преовлађује чакавщина (нпр. у Петрисовом зборнику из 1468. г.) (Moguš, 1995, 22, 24). На простору данашње Јужне Хрватске су приметни и извесни утицаји штокавштине у средњем периоду средњег века што је послужило Милану Могушу (и званичној хрватској филологији) да присвоји штокавштину као један од „исконска“ три национална хрватска дијалекта (Moguš, 1995, 27, 33).

Приметно је да се утицаји штокавског наречја у старој књижевности са простора данашње Хрватске јављају само у оним деловима који су тада били у саставу српских држава или око којих су живели Срби као први суседи. То се исто понавља и касније, нпр. у XVII stoleћу у Озаљу, феудалном стонем лену Зринских у Северозападној Хрватској где се формирао књижевни чакавско-кајкавско-штокавски амалгам. Озаљ се налази између српско-штокавског Жумберка и српско-штокавске Баније и Кордуна. У најранијој фази озаљског књижевног друштва дела су писана на чакавском, а штокавски утицаји се примећују тек касније са доласком штокавских миграната у околним областима па и у самом Озаљу. Кајкавски елементи се такође јављају нешто касније. Многи радови овог кружока су писани хибридни чакавско-кајкавско-штокавским системом.

Два словенска писма, ћирилица и глагољица, су углавном употребљавана у богослужбене сврхе. Највероватније се глагољица (по далматинској средњовековној традицији "писмо св. Јеронима" – тзв. „буквица“ (Радојчић, 1950; Баришић, 1968, СХLII; Kadić, 1976, 151) употребљавала у Босни и Хуму од XII до средине XV века као службени језик тзв. Цркве босанске (богумилске). Ипак, број текстова писаних ћириличним писмом (од XI века) је знатно већи у односу на глагољичке текстове на овом простору, али је њихов велики број уништен у доба верског раскола између католичке и православне цркве као и за време турских пљачкашких упада у средњовековну Босну.³⁷ Ћириличним писмом са народноговорним карактеристикама су углавном исписивани црквени рукописи на тзв. „црквенословенском“ језику,³⁸ али исто тако и списи који нису били црквеног садржаја (повеље, писма и профани записи) (Dizdar, 1969, 11–16; Vogičević, 1975). Босанско-хумска ћирилица се разликовала од оне која је коришћена у средњовековној Србији по облику слова која су добила физиономију према глагољичким морфемама (овим писмом је написан нпр. Хвалов зборник из 1404. г. за великаша војводу Хрвоја Вукчића Хрватинића).³⁹

Након турског освајања Босне и Херцеговине, не само да се појављују списи на оријенталним језицима (арапском, турском и персијском), већ се од XVI столећа у отоманском Босанском пашалуку јавља и јеврејско-сафаридска књижевност на хебрејском и шпанском језику (Kačić, 1995, 92). Ипак, сва та "инострана" књижевност је била нечитљива за огромну већину становништва отоманске Босне и Херцеговине које је свој језик поред других назива именовало и као „босански“.⁴⁰ Зна се такође, да је почетком XVI века у Горажду постојала српска штампарија (Танасић, 2000, 1161) која је била друга по реду међу Јужним Словенима (прва је основана у Црној Гори на Цетињу у тамошњем манастиру, а не на Ободу као што то тврде неки југословенски историчари, и радила је од 1493. до 1496. године (Ђоровић, 1993, 362)).

Израз „босански језик“ можемо наћи и у текстовима слависта Ј. Добровског, П. Ј. Шафарика и Ј. Копитара, али само као географску ознаку за језик којим говоре сви становници турске провинције Босне (без обзира на њихову верску опредељеност), а не Босанци у етничком (тј. етнолингвистичком) смислу (види

37 Највећи део текстова писаних на глагољци се састоји од преведених књижевних радова док је велики део ћириличних текстова оригиналне природе.

38 У последњих сто година три нама савремене нације, Македонци, Бугари и Срби, су испољавали претензије да у националном смислу присвоје "ауторско право" на црквенословенски (тј. књижевни старословенски) језик, тврдећи да је солунској браћи за основу тог језика послужило баш њихов национални дијалект (тј. говорни језик становника солунског залеђа – Македоније).

Истакло бих да црквенословенским језиком не би требало називати старословенски језик најстаријег доба, већ само онај каснијег времена Средњег века у који су већ ушле народне особине локалног карактера, али у славистици већ поодавно ова два језика представљају синониме. Неоспорно је да је у основи књижевног старословенског језика говорни језик Словена из шире околине Солуна (Moguš, 1995, 15). У најстаријим писаним споменицима овог језика (писаним или глагољцом или ћирилицом) се могу идентификовати језичке карактеристике Словена који нису живели у солунском залеђу, нпр. моравских Словена (Пипер, 1998, 110).

39 Док је на једној страни, богумилска народна црква босанска доста полагала на очувању оригиналних изворних црквених текстова, а који су били написани према обреду православне цркве, на другој страни, у средњовековним босанским књигама има доста "западне" икавице.

40 Постоји мишљење да православно становништво влашког порекла (Илири-номади из Бугарске и Источне Србије) које су Турци населили у Босанској Крајини (који су тада говорили староилирским језиком) нису значајно допринели развоју босанског језика јер нису поседовали свој сопствени књижевни језик (Historijat jezika i države).

нпр. мишљење по овом питању у (Милосављевић, 2000, 67–68)).⁴¹ Сва тројица слависта су у ствари сматрала тзв. „босански језик“ као локални назив за српски језик (тј. као регионални говор етнолингвистичких Срба у Босни и Херцеговини).⁴² Из овога произилази закључак да је коришћење термина *босански* за босанскохерцеговачке муслимане некоректно јер се историјски посматрано тај назив користио за означавање територијалне припадности свих становника Босне и Херцеговине (Милосављевић, 2000а, 256).

Сматрам да на простору данашње Републике Босне и Херцеговине (као и на осталом делу бивше Југославије) новопрокламовани самостални језици, српски, хрватски, црногорски и босански, представљају још увек заједништво стандарднојезичког система на свим нивоима лингвистичког израза: фонологији, синтакси, морфологији, семантици. То се јасно да видети из следећег: по 30 истоветних фонема од којих 25 консонаната и 5 вокала; заједничка лексика са мањим одступањима;⁴³ незнатне разлике у морфологији и творби речи; скоро потпуна идентичност у деклинацији именица, придева, заменица и бројева; по седам падежа у сва три језика; истоветност у коњугацији времена код глагола као и у глаголском виду и роду; по седам глаголских времена: перфекат, презент, футур, имперфекат, футур егзактни, плусквамперфекат и аорист; по један заповедни и два могућа начина (тј. императив, потенцијал I и потенцијал II), итд. О заједничкој лингвистичкој структури ова четири језика можда најбоље говори чињеница да је међусобна разумљивост њихових говорника готово стопроцентна, док се то не може рећи нпр. за говорнике званично јединственог немачког језика

41 По овом питању Ј. Добровски је између осталог писао 1810. г. и ово: „...Човек се навикне на географска имена, а опште називе збаци. Босанац се неће звати Србином, то важи и за Далматинце; па зар ипак зато нису Срби?“ (Dobrovský, 1879, 308). Познати хрватски повјесничар Фердо Шишић је такође наводио овај став чешког филолога као доказ да се почетком XIX века сматрало у славистици да етнографску поделу Словена треба градити на принципу језичке сродности: наиме, Ј. Добровски је у једну (илирску) етнојезичку скупину сврстао Србе (тј. Србијанце), Бошњаке (тј. све становнике Босне и Херцеговине), Славонце, Далматинце, Црногорце и становнике хрватско-славонске Војне Крајине (тј. сви штокавци су се нашли у једној етнојезичкој групи). Такође, Шишић је недвосмислено признавао да је чувени словачки филолог П. Ј. Шафарик (који је писао на немачком и чешком) 1826. г. у свом делу *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur* (Buda) сматрао да Босанце, Далматинце и Славонце треба уврстити у групу „католичких Славосрба“ којима Хрвати не припадају (Шишић, 1922, 124). Шафарик је исто тако тврдио у својој књизи *Serbische Lesekörner* (Pest, 1833) да говори становника у Србији, Босни, Славонији, Херцеговини, Црној Гори и Далмацији чине један „дијалект“ (тј. језик).

Неспорно је да је П. Ј. Шафарик, либерални протестант, дело Србе од Хрвата према језику и азбуци (латиница/ћирилица), а не према вери. О пореклу Хрвата је Шафарик писао у својој историји српске литературе (Šafařík, 1865, 12) да је оригинална постојбина Срба била у Источним Карпатима и Црвеној Русији. Ти Срби са Карпата су добили локално име Хрвати по планини Хрби (у његово време Хорби) и задржали га и након сеобе на Балкан. Дакле, по њему су Хрвати (Хорвати, Хрби, Хорби, Хрвати) и Срби приликом сеобе Словена на Балкан били у генетском смислу само једно племе (народ) које се услед историјских околности ставило под вођство различитих племенских старшина и након насељавања у Илирику прихватило разне локалне називе под којима су се након тога називали. Шафарик стога тврди да је најправилније у етногенетичком смислу Хрвате сматрати као species српског genus-а, тј. како је византијски хроничар и високи дворски достојанственик, Јован Скилица, око године 1070. написао у свом Историјском прегледу који покрива период од 811. г. до 1057. г. „Serborum gens quos etiam Chrobatos vocant“. За Шафарика је Зонарина интерпретација истог проблема („Gens Chrobatorum, quos nonnulli Serbos vocant“) у његовој општој Хроници која се завршава са описивањем догађаја из 1118. г. једноставно нетачна јер по Шафарику Хрвати „по правди Бога“ могу да буду само део српског народа, а не обрнуто. Стога би се у историју српске књижевности по Шафарику (Šafařík, 1865, 3) морала убројати и књижевност Босанаца, Далматинаца, и Граничара хрватске и славонске Војне Границе јер становници ових предела у граштини говоре само једно наречје, без обзира колико је оно нијансирано према географском пореклу. Другим речима, по Шафарику, књижевност народа ових провинција чини по језику једну јединствену целину – целину српског лингвистичког подручја. Све у свему, све до друге половине XIX stoleћа у славистици је био прихваћен општи став да Срби и Хрвати имају посебне језике, тј. да је српски језик штокавски, а да кајавски и чакавски нису српски. Сматрало се да српски језик обухвата читаво штокавско наречје, тј. да су сви штокавци Срби и да су сви Срби штокавци. То што Срби, као и многи други народи, припадају разним конфесијама не сме да утиче на етничку и језичку класификацију тога народа.

42 Познато је да већина становника Латинске Америке користи као стандардни језик шпански. У Бразилу се у исту сврху (као и у Анголи и Мозамбику) користи португалски језик. Ипак, никада нису створени званични језици у овим земљама на основу регионално-географске варијанте шпанског или португалског језика (тј. нема никаквог аргентинског, чилеанског, мексичког, бразилског, анголског, мозамбичког, итд. језика). У свим овим случајевима, нико своју националну посебност не вежује за постојање посебног назива језика, односно нико не настоји да створи оделит језички стандард како би потврдио самобитност своје нације (узгред, португалски језик је око двадесетак пута говоренији као стандардни језик у иностранству него у самом Португалу).

43 Према Сити Сучићу, лексичка варијантација између ових језика се креће између 3 и 7 процената (Sučić, 1996, 13), тј. око 95% лексике је заједничко.

који живе у Јужној односно Северној Немачкој (исти је случај са франкофонским живљем у канадском Квебеку и француским Французима). Уколико се примени принцип "разумљивости" при одређивању категорије посебан "језик" онда би српско-хрватско-бошњачки случај у Босни и Херцеговини морао бити третиран као један језик (са лингвистичког становишта), док би се јужнонемачки и севернонемачки, као и квебешки француски и француски француски, морали третирати као посебни језици.

Другим речима, српски, хрватски, црногорски и босански језик се још увек "razlikuju uglavnom po imenu, veoma malo po supstanci, i praktično nimalo po strukturi" (Bugarski, 1996, 151; види и 155–156). Такође је позната и чињеница да постоје веће дијалекатске разлике унутар српског језика у Србији и хрватског језика у Хрватској него између самог српског и хрватског језика који се говоре у Београду и Загребу (Todosijević, 2002, 4). Јасно је да на унутрашњем плану (језичка структура) ова четири званично данас оделита језика представљају јединствену супстанцу, али на спољнојезичком плану (употреба језика) су успели да буду признати као различити и самостални (национално) језички изрази.⁴⁴

У пракси у многим случајевима преовлађују социолингвистички, а не строго лингвистички критеријуми у процесу озваничавања језичке посебности. У конкретном случају цепања некада јединственог српскохрватског (хрватскосрпског) језика великог удела је имала дневна политика (тј. принцип да не може постојати посебност нације без посебности језика), а не строго лингвистички критеријуми.

Феномен алфабета у споменутом случају је посебна социолингвистичка категорија која се опет из углавном национално-политичких разлога жели апсолутизовати у народносном смислу, тј. дати јој се "национални" карактер. На пример, српски стандардни језик се након 1991. г. законски исписује примарно ћириличним писмом (прво национално писмо), али и латиничним писмом које су православни Срби преузели од штокавских римокатолика који се данас изјашњавају као Хрвати (друго национално писмо) (Закон... 1991).⁴⁵ Године 2002. је у Београду почео интензивно да делује тзв. *Одбор за заштиту ћирилице* који има за главни национални задатак да се бори за избацавање латинице из српског јавног живота. Тако је тај одбор установио да је само 30% јавних натписа у главном граду Србије исписано српском ћирилицом док је читавих 70% исписано "несрпским националним писмом", тј. латиницом.⁴⁶ На другој страни, постоје и они српски филолози који се залажу за очување латиничног писма код Срба (јер је према њиховом мишљењу велики део српске писане културне баштине исписан латиницом као што је то случај са ренесансним и барокним дубровачким

44 Као доказ овој тврдњи може да послужи и чињеница да и након више од две деценије од распада СФР Југославије многе стране издавачке куће и универзитети третирају српски, босански, црногорски и хрватски језик као једну лингвистичку целину: нпр., ови језици су штампани у истој књизи и под заједничким насловом (Hawkesworth) у једној од најновијих Рутлицијевих серија савремених светских говорних језика (<http://www.routledge.com>) или у (Alexander, Elias-Bursač, 2010). На Венецијанском Универзитету, као и на Универзитету у Упсали се предаје као један језик „српско-хрватски”.

45 Ова два писма су у Црној Гори уставно равноправна.

46 О савременом проблему повезаности ћирилице са националним идентитетом Срба види у (Bugarski, 1996, 50–55).

књижевним наслеђем),⁴⁷ али као писма које би требало бити реформисано у вуковском духу према аксиоми: "једна фонема – једна морфема". Конкретно, предлаже се ради формирања "српске латинице", која би била компатибилна (конвертибилна, еквивалентна) са српском ћирилицом, тзв. „монографемизација латинице“ (тј. замена свих диграма монографима) којом би се замениле у три случаја две графеме (lj, nj, dž) са једном графемом (ł, ń, ğ) за јединствени глас (који постоји у сва четири језика настала на рушевинама бившег српскохрватског или хрватскосрпског језика) који се у српском савременом ћириличном систему обележава такође са једним знаком (љ, њ, џ) (види нпр. (Брборић, 2001, 134)). Још је Ђуро Даничић у *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* предложио следеће графолошко решење како би се избегли латинични диграми (dj, dž, lj, nj): đ = ћ; ğ = џ; ł = љ; ń = њ. Ипак, овај његов покушај реформе латиничног писма у Срба није успео.⁴⁸ Један век касније, други српски филолог, Радмило Маројевић, је предложио слично решење (с разликом да ћирилична графема 'љ' има свој еквивалент у латиничној графемии 'ł' (Маројевић, 1991, 141)). Међутим, иза оваквих лингвофутуролошких предлога не стоје само лингвистички разлози већ и социолингвистички: српски стандардни језик би на овај начин постао и графолошки јединствен систем који би се јасно разликовао од латиничног хрватског, црногорског и босанског графолошког система.⁴⁹ Чињеница остаје да се у модерном српском стандардном и говорном језику користе два рефлекса прасловенског гласа "јат", ијекавски и екавски, као и два писма, ћирилично и латинично, док се у бошњачком и хрватском стандардном и говорном језику користе ијекавски и икавски рефлекси,⁵⁰ а у пракси само једно писмо (латинично).

Јасно је да за сва три стандардна испитана језика (српски, хрватски, црногорски и босански) важе иста граматичка правила и углавном иста лексика. Истина је да у тим језицима има и доста дублета лексичке, синтаксичке, стилистичке и фразеолошке природе, али ови дублети сами по себи не удаљавају ова четири језичка израза један од другог већ само представљају богатство различитих варијанти и избора употребе језичких компоненти. Ипак, од средине прошлог столећа у загребачком филолошком центру почело је да се инсистира прво на очувању, а онда и умножавању, постојећих разлика како би се очувао национални идентитет Хрвата односно да се заједнички српскохрватски (хрватскосрпски)

47 На наслеђе старе дубровачке књижевности (нарочито ренесансне и барокне) званично полажу право и Срби и Хрвати. Видети нпр. случај Дубровчанина (пореком из Котора) Мавра Орбинија (друга половина XVI столећа–1614. г.) чије је капитално дело доживело два репрезентативна издања (српско и хрватско) у социјалистичкој Југославији: 1) Н. РАДОЈЧИЋ, 1950: *Српска историја Мавра Орбинија*. Београд и 2) у збирци *Hrvatski latinisti*. Том II. Zagreb, 1970. г. У овим издањима је Орбинијево дело *Il Regno degli Slavi (О краљевству Словена)* представљено као део корпуса српске односно хрватске културне баштине.

У Соколовићевом *Земљопису...* из 1890. г. се експлицитно каже да се у српском граду Дубровнику, који је уједно и најстарији српски град, родио чувени српски песник Иван Гундулић (Соколовић, 1890, 18), док се у Николићевој *Краљевини Србији* из 1899. г. списак чувених Срба из српског Дубровника проширује још и на Ђорђића, Палмотића и Руђера Бошковића (Николић, 1899, 106). Оба аутора узимају првенствено језик Дубровчана за доказ о њиховом српском пореклу. Међутим, хрватски илирци су отворено присвојили и Гундулића и Дубровник 1844. г. штампањем Гундулићевог *Ostala* са допуном Ивана Мажуранића (14. и 15. кантон) што је наравно одиграло огромну улогу у лингво-политичком сједињавању распарчане Троједне Краљевине Далмације, Хрватске и Славоније (Могош, 1995, 157, 169, 177).

48 Ипак, његова графема "đ" је усвојена од стране Хрвата па се тако преко прихваћене хрватске латинице ова графема користи данас и од стране Срба.

49 Врло је вероватно да је нпр. и Вукова реформа српског књижевног језика као и српске ћирилице била мотивисана не само лингвистичким већ и политичким разлозима: реформом како српског књижевног језика (избором народног говора уместо русификованог славеносербског језика) тако и српске ћирилице (применом принципа једна фонема – једна графема, а који не важи у руском језику) би се Срби у културном (и индиректно у политичком) смислу одвојили од Руса (Милосављевић, 1997, 26) (о славеносербском језику види у (Младеновић, 1991); о књижевном језику у Срба пре Вукове реформе види у (Унбегаун, 1995); о проблему реформе савременог српског ћириличног писма види у (Маројевић, 1991)).

50 Дијалектологија српскохрватског (хрватскосрпског) језика је утврдила да су католици и муслимани западно од реке Босне изворни икавци.

језик не би претворио у чисто српски (познат је случај са форсирањем употребе израза *опростите* уместо *извините*, итд.). Уопштено, постојала је, а и још увек постоји, тенденција код Хрвата, Бошњака, Словака, Украјинаца, итд. да се створи такав вид стандардно-књижевног језика који би играо функцију једног од средстава националног идентитета, а све у циљу разликовања од сродних суседних етнолингвистичких група (Nejlor, 1996, 5–32).

Библиографија

- Alexander, R., Elias-Bursać, E. (2010). *Bosnian, Croatian, Serbian: A Textbook with Exercises and Basic Grammar*, 2010.
- Banac, I. (1996). Bosnian Muslims: From Religious Community to Socialist Nationhood and Post-Communist Statehood, 1918–1992. M. Pinson (ed.). *The Muslims of Bosnia-Herzegovina. Their Historic Development from the Middle Ages to the Dissolution of Yugoslavia*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 129–153.
- Bergman, G. (1969). *Turkisms in Ivo Andrić's Na Drini Čuprija examined from the points of view of literary style and cultural history*. 6. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Slavica Upsaliensia.
- Bogićević, V. (1975). *Pismenost u Bosni i Hercegovini, od pojave slovenske pismenosti u IX v. do kraja austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini 1918*. Sarajevo.
- Božić, I., Ćirković, S., Ekmečić, M., Dedijer, V. (1973). *Istorija Jugoslavije*. Beograd: Prosveta.
- Bugarski, R. (1996). *Jezik od mira do rata*. Beograd.
- Bugarski, R. (1997). *Jezik u kontekstu*. Beograd.
- Čengić, H. (1994). Bosanski, a ne maternji jezik, *Večernje novosti*, 1. 14.
- Diydar, M. (1969). O starim bosanskim tekstovima. *Stari bosanski tekstovi*. Sarajevo: Svjetlost.
- Dobrovský, J. (1879). Briefe Kopitar an Dobrovský. *Archiv für slavische philologie*. V. Wien.
- Franolić, B. (1984). *A Historical Survey of Literary Croatian*. Paris.
- Georgieva, Ts. (1998). Pomaks: Muslim Bulgarians. A. Krasteva (ed.). *Communities and Identities in Bulgaria*. Ravenna: Longo Editore Ravenna, 221–238.
- Georgijević, K. (1969). *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Greenberg, R., Eenberg, D. (1998). Dialects and Ethnicity in the Former Yugoslavia: The Case of Southern Baranja (Croatia). *The Slavic and East European Journal*. 42/4, 710–722.
- Guskova, J. (2003). *Istorija jugoslovenske krize 1990–2000*. I, Beograd: Izdavački grafički atelje "M".
- Hadžijahić, M. (1974). *Od tradicije do identiteta (Geneza nacionalnog pitanja bosanskih Muslimana)*. Sarajevo.
- Halilović, S. (1996). *Pravopis bosanskoga jezika. Priručnik za škole*. Sarajevo.
- Halilović, S. (1996a). *Gnjezdo lijepih riječi. Pravilno-nepravilno*. Sarajevo.
- Handbuch der Südosteuropa-Linguistik. Herausgeg. Von Uwe Hinrichs unter Mitarbeit von Uwe Büttner* (1999). Wiesbaden.
- Hawkesworth, C. *Colloquial Croatian and Serbian and Bosnian. The Complete Course for Beginners*. London: Routledge.
- Historijat jezika i države* (www.bosnianlanguage.com – Historijat jezika i države).
- Hrvatski latinisti* (1970). Tom II. Zagreb.
- Isaković, A. (1993). *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

- Kačić, M. (1995). *Hrvatski i srpski. Zablude i krivotvorine*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Kadić, A. (1976). Križanić and his predecessors – The Slavic idea among the Croatian baroque writers. *Juraj Križanić (1618–1683), Russophile and Ecumenic Visionary. A Symposium*. The Hague, 147–169.
- Klaić, B. (1951). *Rječnik stranih riječi i izraza*. Zagreb.
- Moguš, M. (1995). *A History of the Croatian Language: Toward a Common Standard*. Zagreb: Nakladni Zavod Globus.
- Nejlor, E. K. (1996). *Sociolingvistički problemi među Južnim Slovenima*. Beograd.
- Pirjevec, J. (1998). Muslims, Serbs and Croats in Bosnia-Herzegovina. The Burden of a Tragic History. S. Bianchini, M. Dogo (eds.). *The Balkans: National Identities in a Historical Perspective*. Ravenna: Longo Editore Ravenna, 107–112.
- Poulton, H. (1994). *The Balkans. Minorities and States in Conflict*. London: Minority Rights Publications.
- Ramet, S. (1996). *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to Ethnic War*. Boulder, Colo.: Westview Press.
- Samardžija, M. (1993). *Jezični purizam u NDH*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Sučić, S. D. (1996). The Fragmentation of Serbo-Croatian into Three New Languages. *Transition*. November 29, 10–16.
- Šafařík, J. P. (1826). *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur*. Buda.
- Šafařík, J. P. (1833). *Serbische Lesekörner*. Pest.
- Šafařík, J. P. (1865). *Geschichte des serbischen Schrifttums*. Herausgegeben von J. Jireček. Praha.
- Šulek, B. (1874–1875), *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*. I–II. Zagreb.
- Todosijević, B. (2002). Why Bunjevci did not Become a Nation: A Case Study. Draft of the paper presented at the Special Convention *Nationalism, Identity and Regional Cooperation: Compatibilities and Incompatibilities*, organized by the Centro per l'Europa centro orientale e balcanica, University of Bologna, Forlì, Italy (June 4–9, 2002).
- Vrana, J. (1962). Kulturnohistorijsko značenje Povaljske ćirilske listine iz godine 1250. *Filologija*, 3, 201–218.
- Баришић, Ф. (ур.) (1968). *Краљевство Словена* [Мавра Орбинија]. Београд [originalno izdanje: Orbini M. (1601). *Il regno degli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni*. Pesaro].
- Брборић, Б. (2001). *С језика на језик. Социолингвистички огледи*. II. Београд–Нови Сад: ЦПЛ–Прометеј.
- Вујаклија, М. (1937). *Лексикон страних речи и израза*. Београд.
- Вуковић, И., Костић, Л. М. (1999 (1911/1955)): *Истина/Чија је Босна?* Нови Сад: Добрица књига.
- Закон о службеној употреби језика и писма (1991). *Службени гласник Републике Србије*. 45. Београд.
- Ивић, П. (1990). *О језику некадашњем и садашњем*. Београд–Приштина: БИГЗ–Јединство.
- Историја народа Југославије. Књига друга: од почетка XVI до краја XVIII века* (група аутора) (1960). Београд: Просвета.
- Маројевић, Р. (1991). *Ћирилица на раскршћу векова. Огледи о српској етничкој и културној самосвести*. Горњи Милановац: Дечје новине.
- Милосављевић, П. (1997). *Срби и њихов језик. Хрестоматија*. Приштина.
- Милосављевић, П. (2000). *Систем српске књижевности*. Београд: Требник.
- Милосављевић, П. (2000а). *Српски филолошки програм*. Београд: Требник.
- Младеновић, А. (1991). *Славеносрпски језик*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.

- Николић, Ст. Ј. (1899). *Краљевина Србија и кратак преглед српских земаља за IV разред народних школа*. Београд: Св. Николић.
- Пецо, А. (1987). *Турцизми у Вуковим рјечницима*. Београд: Вук Караџић.
- Пипер, П. (1998). *Увод у славистику*. књ. 1. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Планкош, Ј. (ур.) (1996). *О лексичким позајмљеницама. Зборник радова са научног скупа "Стране речи и изрази у српском језику са освртом на исти проблем у језицима националних мањина" [Градска библиотека, Суботица, 18–20. октобар 1995]*. Суботица–Београд.
- Радовановић, М. (ур.) (1996). *Српски језик на крају века*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Радојчић, Н. (1950). *Српска историја Мавра Орбинија*. Београд.
- Соколовић, Ј. Д. (1890). *Земљопис српских земаља и Балканског полуострва за ученике IV разреда основних школа*. Београд: Петар Чурчић.
- Танасић, С. (2000). "Босанска вила" о српском језику. *Јужнословенски филолог* LVI/1–2. 1161–1168.
- Тодоровић, М. М. (2012). (Не)Равноправност писама у БиХ. В. Тошковић, А. Wonisch (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika*. I/4. Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz-Beogradska knjiga, 101–107.
- Ђирилов, Ј. (1994). *Хрватско-српски рјечник инаџица/Српско-хрватски речник варијаната*. Београд (друго допуњено издање).
- Ђоровић, В. (1993). *Историја Срба*. Београд: Београдски издавачко-графички завод (рукопис из 1941. г.).
- Унбегаун, Б. (1995). *Почеци књижевног језика код Срба*. Београд (први пут штампано 1935 у Паризу на француском језику).
- Шишић, Ф. (1922). *Бискуп Штросмајер и Јужнословенска мисао*. Први део. Београд: Српска књижевна задруга.

Vladislav B. Sotirović

Mykolas Romeris University, Lithuania; vladislav@sotirovic.eu

BOSNIAN LANGUAGE AND ITS INAUGURATION: THE FATE OF THE FORMER SERBOCROAT OR CROATOSERB LANGUAGE

Summary. This paper examines the fate of the Serbocroatian or Croatoserb language after the disappearance of the former common state for all the South Slavs except the Bulgarians in 1991 with the main emphasis on the phenomena of inauguration and promotion of the Bosnian language – one of the youngest Slavic and European languages today. The aim of this study is to present the ways of development of the successor languages of the former Serbocroat or Croatoserb language with a crucial focus on its most delicate part – the Bosnian. This language was officially inaugurated in 1996 and up today is practically spoken only by the Muslim South Slavs in Bosnia-Herzegovina and Sandžak region which is today divided between Serbia and Montenegro. However, the speakers of the Bosnian language are self-identifying themselves as the Bosniaks, but not as the Bosnians in the ethnonational sense. The specificity of the Bosnian-Herzegovinian ethnolinguistic situation in the last two decades is marked by the fact that in this republic officially are spoken three ethnic languages (Bosnian, Serb, Croat) although supporters of the Bosnian language are trying to prove that the mother tongue for all inhabitants of Bosnia-Herzegovina and Sandžak (Raška) region is only Bosnian one. A specific position of the Bosnian language among all Slavic languages is visible and in the fact that its name is different from the name of the state (Bosnia-Herzegovina) in which is spoken as well as from the name of a nation who speak it (Bosniaks). From linguistic point of view, the

Croatian, Bosnian, Montenegrin and Serbian languages after the dissolution of the Socialist Yugoslavia still today consider one linguistic system, but from sociolinguistic point we can speak about four internationally recognized separate and independent languages. It is a matter of "linguistic engineering" to make in the future more factual differences between these four up today only *de jure* separate languages in syntax, vocabulary, orthography and grammar rules in order that they will become in reality and *de facto* different languages. The fact is that today all three emerging languages (Bosnian, Serb, Croat) on ruins of the ex-Serbocroat or Croatoserb language in Bosnia-Herzegovina are standardized on the basis of the ijekavian dialect that is a common component which still connects them into a single linguistic system. However, it is expected that in the future a technology of "linguistic engineering" is going to be focused on the creation of "ethnic" differences within this common dialect. It will be difficult, but not utterly unmanageable, work. In this short analysis of a sociolinguistic aspect of disappearance of the former Yugoslavia, with emphasis on the phenomenon of the inauguration of the Bosnian language, in order to realize our research goal we used the comparative method and the method of analysis of the text as a form of sociolinguistic penetration into the role and function of the language in the creation of the national identity and the nation- state boundaries. In addition, we also used a method of the mutual complement of the data from the sources and literature.

Keywords: Serbocroat language, Croatoserb language, Bosnian language, Yugoslavia, politolinguistics.

Vladislav B. Sotirović

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva; vladislav@sotirovic.eu

BOSNIŲ KALBOS INAUGURACIJA: ANKSTESNĖS SERBŲ-KROATŲ ARBA KROATŲ-SERBŲ KALBOS LIKIMAS

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjamas serbų-kroatų arba kroatų-serbų kalbos likimas 1991 metais išnykus ankstesnei, bendrai visų pietų slavų (išskyrus bulgarus) valstybei, akcentuojant bosnių kalbos – vienos jauniausių šiandienos slavų ir Europos kalbų – inauguracijos ir propagavimo reiškinius. Tyrimo tikslas – atskleisti kalbų, ankstesnės serbų-kroatų arba kroatų-serbų, sekėjų evoliuciją, ypatingą dėmesį skiriant opiausiam klausimui – bosnių kalbai. 1996-ieji – oficiali šios kalbos gyvavimo pradžia. Siandien ja kalba tik pietų slavai musulmonai Bosnijoje-Hercegovinoje ir Sandžako regione, kuris šiuo metu padalytas Serbijai ir Juodkalnijai. Tačiau kalbantieji bosnių kalba etninetautine prasme įvardija save bosniakais, o ne bosniais. Etnolingvistinės Bosnijos-Hercegovinos situacijos išskirtinumą per pastaruosius du dešimtmečius žymi faktas, kad šioje respublikoje oficialiai kalbama trimis etninėmis kalbomis (bosnių, serbų ir kroatų), nors bosnių kalbos šalininkai stengiasi įrodyti, kad gimtoji visų Bosnijos-Hercegovinos ir Sandžako (Raška) regiono gyventojų kalba yra tik bosnių. Bosnių kalbos išskirtinumas tarp kitų slavų kalbų pasireiškia ir tuo, kad kalbos pavadinimas skiriasi nuo valstybės, kurioje kalbama šia kalba, pavadinimo (Bosnija-Hercegovina) ir nuo tautos, kalbančios šia kalba, pavadinimo (bosniakai). Lingvistinių požįriui kroatų, bosnių, juodkalniečių ir serbų kalbos, iširus socialistinei Jugoslavijai, šiandien vis dar priskiriamos vienai lingvistinei sistemai, nors sociolingvistiniu aspektu būtų galima kalbėti apie keturias atskiras ir savarankiškas kalbas, kurios pripažintos visame pasaulyje. „Lingvistinės inžinerijos“ uždavinys – ateityje sukurti daugiau faktinių šių keturių *de jure* atskirų kalbų skirtumų (sintaksės, žodyno, ortografijos ir gramatikos taisyklių), kad jos taptų skirtingos *de facto*. Siandien visos trys kalbos (bosnių, serbų ir kroatų), besiformuojančios ant serbų-kroatų arba kroatų-serbų kalbos liekanų, Bosnijoje-Hercegovinoje standartizuojamos remiantis ijekavų dialektu, kuris yra bendras elementas, jungiantis minėtas kalbas į vieną lingvistinę sistemą. Tačiau manoma, kad ateityje „lingvistinės inžinerijos“ technologija bus naudojama, kuriant „etninius“ šio bendro dialekto skirtumus. Tai padaryti būtų sunku, bet įmanoma. Šioje trumpoje ankstesnės Jugoslavijos išnykimo sociolingvistinio aspekto analizėje, akcentuojant bosnių kalbos inauguracijos reiškinį, naudojamas lyginamasis metodas

ir teksto analizė kaip sociolingvistinės skvarbos forma, siekiant įsigilinti į kalbos vaidmenį ir funkciją, kuriant tautinę tapatybę ir tautos-valstybės ribas. Taip pat pasitelktas abipusio šaltinių ir literatūros duomenų panaudojimo metodas.

Pagrindinės sąvokos: serbų-kroatų kalba, kroatų-serbų kalba, bosnių kalba, Jugoslavija, politinė lingvistika.